

EKONOMSKI UTICAJ RUSIJE NA BALKANU: SUPROTSTAVLJANJE OŠTROJ MOĆI KREMLJA

Šiže politike br. 89, novembar 2019

Odluka Evropske unije¹ iz oktobra 2019. da ne započne pregovore o pristupanju s Albanijom i Severnom Makedonijom još jedan je znak upozorenja da EU možda neće biti voljna i/ili sposobna da proizvede neophodni politički kapital za integraciju Balkana u evroatlantsku zajednicu. Ova neočekivana odluka je **narušila kredibilitet procesa proširenja EU**, kao i Berlinskog procesa koji je Nemačka pokrenula 2014. godine kako bi ponovo potvrdila evropsku budućnost zemalja Zapadnog Balkana. To je dodatno oslabilo primamljivost EU i proširilo **vakuum moći** u regionu, koji su autokratske sile poput Rusije i Kine spremno dočekale. Zapravo, ove sile su iskoristile postojeće demokratsko nazadovanje u regionu i sveopštu korupciju, kao i **sindrom zarobljene države**,² kako bi proširile svoj ekonomski i politički uticaj u regionu.

Lokalne političke elite na Balkanu rado su prihvatile predloženi alternativni autoritarni model koji promovšu Rusija i Kina, a koji se sastoji od poslovanja sa velikim, netransparentnim infrastrukturnim i energetskim projektima. To je narušilo lokalne demokratske institucije i dodatno umanjilo uticaj politike uslovlja-

¹ Savet EU nije usvojio preporuku Evropske komisije da započne pregovore sa Albanijom i Severnom Makedonijom. Francuska, koju su podržale Holandija i Danska, bila je glavni protivnik otpočinjanja pregovora.

² Shentov, O., Stefanov, R., Todorov, B. (Eds.). 2016. *Shadow Power: Assessment of Corruption and Hidden Economy in Southeast Europe*. Sofia: Southeast European Leadership for Development and Integrity/Center for the Study of Democracy.

* *Analiza se fokusira na Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Bugarsku, Hrvatsku, Kosovo, Crnu Goru, Severnu Makedoniju i Srbiju, države koje se zajedno grupišu pod nazivima Balkan i Jugoistočna Evropa. Više detalja o ruskom uticaju u regionu možete naći u: The Kremlin Playbook in Southeast Europe: Economic Influence and Sharp Power. Sofia: Center for the Study of Democracy, 2019.*

KLJUČNE TAČKE

- Slabljenje privlačnosti Evropske unije otvara vakuum u regionu, koji lako popunjavaju autoritarne sile poput Rusije i Kine. Ove države **iskorišćavaju** demokratsko nazadovanje i široko rasprostranjene elemente **zarobljene države** u nefunkcionalnim institucijama kako bi proširile svoj ekonomski i politički uticaj.
- Ruski ekonomski uticaj se smanjio nakon uvođenja američkih i EU sankcija 2014. godine, ali **ruske kompanije i dalje kontrolišu između 5% i 10% regionalne privrede**, uključujući strateške kompanije poput najvećih rafinerija, mreža za distribuciju goriva, objekata za prenošenje i skladištenje gasa, telekomunikacija i trgovačkih lanaca.
- Rusija je stegla obruč oko vlada iz regiona putem **skupih i velikih projekata** koje se koriste za jačanje mreža domaćih i ruskih preduzeća sa značajnim uticajem na kreatore politika i institucije.
- Kremlj je pojačao svoj uticaj i razvio oštru moć u regionu koristeći sve instrumente iz svog priručnika, kao što je pružanje podrške vodećim političkim strankama i strankama na margini uticaja, oslanjanje na kontakte iz crkve, medija i kulture, finansiranje aktivnosti civilnog društva i povlačenje starih veza iz bezbednosnih službi.
- Zemlje Jugoistočne Evrope, uz pomoć EU, trebalo bi da primene raznovrstan set strategija za **suzbijanje procesa zarobljavanja države** u strateškim ekonomskim sektorima i da **diversifikuju izvore direktnih stranih ulaganja**.
- Organi zaduženi za borbu protiv pranja novca i protiv monopola treba da jasno utvrde krajnje korisnike, **spreče ulazak kapitala sumnjivog porekla** u region, i **na prvo mesto stave razmatranje rizika od kapitala poreklom iz autoritarnih država koji služe političkim ciljevima**, sa posebnim naglaskom na velike infrastrukturne projekte.

vanja na kojoj se zasnivaju pristupni pregovori sa EU. Na primer, Srbija je nastavila da produbljuje svoje strateške veze sa Rusijom³ i Kinom iako je EU započela pregovore o pristupanju sa ovom zemljom još 2014. godine. Ono što bi moglo da se shvati kao protivme- ra neuspehu pristupnog procesa da privuče Srbiju i druge zapadnobalkanske zemlje bliže EU, i da zaustavi proces demokratskog nazadovanja, to je da su SAD povećale svoju uključenost u regionu. Imenovale su dva specijalna izaslanika⁴ u 2019. godini i nastavile da promovišu proširenje NATO-a.⁵

Zapadne vlade su potcenile **uticaj ruskog ekonomskog prisustva na Balkanu**, što je za posledicu imalo nedovoljno razumevanje stvarnog obima njene ošt- re moći (*sharp power*) i strukturalnih rizika koji proističu iz ove situacije. Rusija je i dalje najuticajniji spoljni igrač, u smislu sposobnosti da mobiliše domaće oligar- hijske mreže radi sticanja strateških prednosti ili utica- ja na spoljnopolitičku orijentaciju zemalja u regionu.

Odluka EU da blokira pristupni proces Zapadnog Bal- kana može se barem delimično povezati sa snažnim uplitanjem Rusije u donošenje odluka nacionalnih vla- da u regionu. U protekloj deceniji, **Kremlj je snažno pritiskao balkanske vlade** koristeći čitav niz instrume- nata iz svog **priručnika za oštru moć**.⁶ Od ekonomske zavisnosti zasnovane na modelu zarobljene države i korupciji, preko koordinisanih političkih i medijskih dezinformacijskih kampanja, do operacija specijalnih

službi bezbednosti. Rusija ima cilj da iskoristi ovo ot- varanje novog geopolitičkog prostora za ponovno stvaranje regionalnih podela i sprečavanje integracije regiona u EU. Kremlj će verovatno videti Balkan kao sastavni deo svoje globalne strategije nadigravanja SAD i EU i pozicioniranja kao značajnog igrača. Ova strategija je primetna na Bliskom Istoku (Sirija i Tur- ska), Centralnoj Aziji, Africi i, u sve većoj meri, u Južnoj Americi.

Ekonomski uticaj zasnovan na modelu zarobljene države

Rusija se pokazala veoma sposobnom da strateški koristi svoje ekonomske resurse za vršenje pritiska u inostranstvu, što je posebno vidljiva strategija u Ju- goistočnoj Evropi (JIE).⁷ Međutim, ekonomski uticaj Rusije prevazilazi ono što zvanični statistički podaci pokazuju. Zapravo, posmatrajući samo zvanične sta- tističke podatke, prisustvo Rusije u Jugoistočnoj Evro- pi opalo je širom regiona od uvođenja američkih i EU sankcija nakon aneksije Krima 2014. **Ruske kompanije direktno ili indirektno kontrolišu između 5% i 10% regionalne privrede**, što je manje nego u 2006, kada je taj procenat iznosio u proseku oko 15%.⁸ Ruske in- vesticije od 5,1 milijarde do 7,5 milijardi EUR (uključu- jući direktne strane investicije koje indirektno dolaze od ruskih kompanija preko ošor destinacija)⁹ ušle

³ Na primer, Srbija je 2019. potpisala sporazum o slobodnoj trgovini sa ruskom Evroazijskom unijom, produbila vojne veze sa Rusijom i nastavila sa ruskim strateškim političkim projektom u regionu, odnosno gasovodom „Turski tok“. U pokušaju da još više naštetiti reformističkim vladama, posle odluke EU da ne otvori pristupne pregovore sa dve države Balkana, Rusija je takođe predložila da Albanija i Severna Makedonija umesto toga pristupe njenoj Evroazijskoj ekonomskoj uniji.

⁴ SAD su imenovale ambasadora Metjua Palmera za specijalnog izaslanika za Zapadni Balkan, a ambasadora Ričarda Grenela za izaslanika za dijalog Srbije i Kosova.

⁵ Crna Gora je postala 29. članica NATO-a 2017. godine, a očekuje se da Severna Makedonija postane 30. članica NATO-a do aprila 2020. godine.

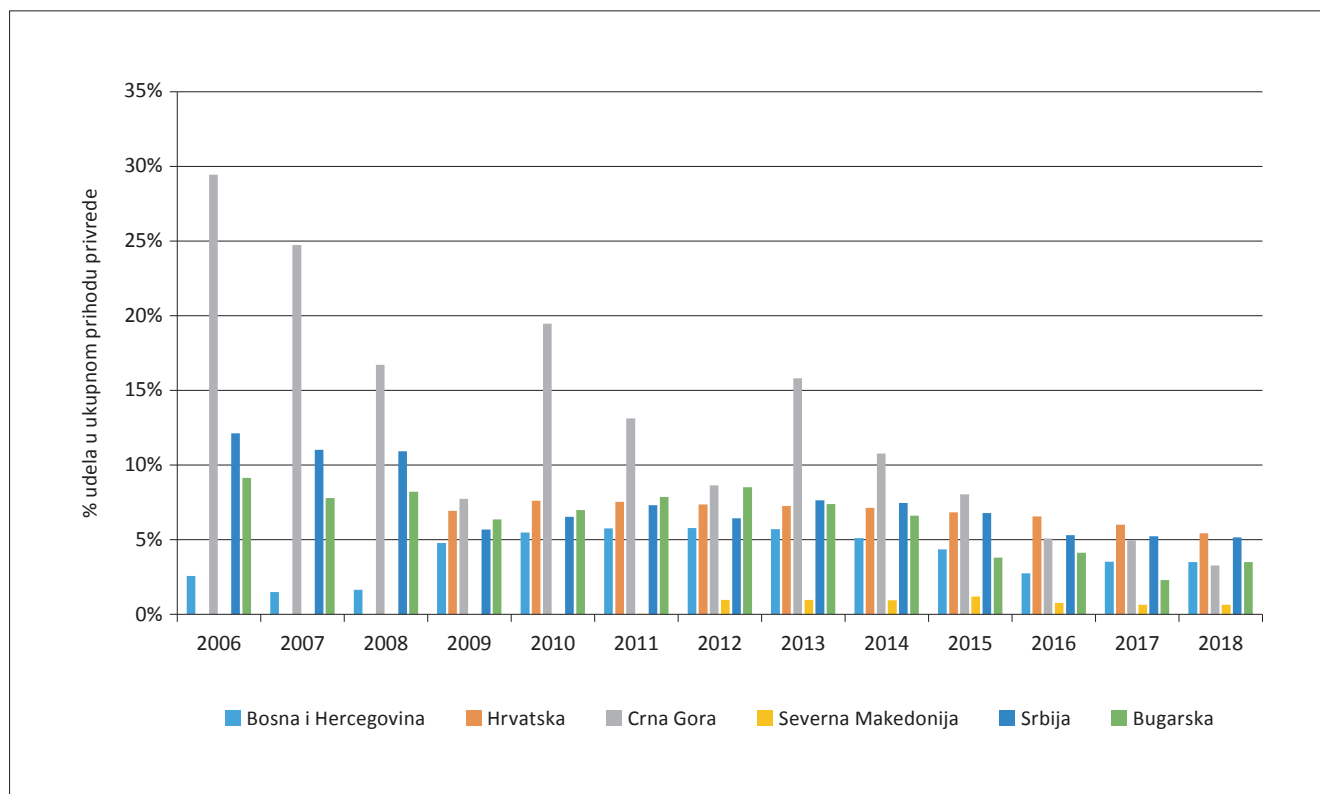
⁶ Conley, H., Stefanov, R., Mina, J., and Vladimirov, M. 2016. *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*. Rowman & Littlefield.

⁷ Vladimirov, M. et al. 2018. *Russian Economic Footprint in the Western Balkans: Corruption and State Capture Risks*. Sofia: Center for the Study of Democracy.

⁸ Podaci pokazuju udeo u prometu kompanija pod kontrolom Rusije u ukupnom prometu svih kompanija u privredi. Za detaljniji metodološki opis videti: Vladimirov, M. et al. 2018. *Russian Economic Footprint in the Western Balkans: Corruption and State Capture Risks*. Sofia: Center for the Study of Democracy.

⁹ Realan broj ruskih investicija u regionu mogao bi biti mnogo već i u praksi, doduše, ako se u potpunosti razmotre svi inves- ticioni tokovi pod ruskom kontrolom koji idu preko ošor područja poput Kipra, ili upotreba određenih posrednih zemalja za investiranje poput Holandije, Luksemburga i Austrije. Na primer, ove zemlje su među najvećim stranim investitorima u Srbiji i Bugarskoj. Krajnje rusko vlasništvo nad takvim investicijama ne može se uvek obračunati.

Prikaz 1. Operativni prihod (promet) kompanija pod ruskom kontrolom kao udeo u ukupnoj vrednosti operativnog prihoda za privredu u odabranim balkanskim državama (%)

Napomena: Za Albaniju i Severnu Makedoniju ne postoje pouzdani podaci.

Izvor: Proračuni CSD-a na osnovu statističkih podataka iz nacionalnih i međunarodnih korporativnih baza podataka.

su u region počev od 2006. To predstavlja manje od 5% ukupnih direktnih stranih ulaganja.¹⁰ Slično tome, značaj bilateralnog trgovinskog deficita sa Rusijom na regionalnom nivou, koji je u velikoj meri zasnovan na uvozu nafte i gasa, od 2008. smanjen je sa 5,6% BDP-a na 1,4% usled nižih cena i diversifikovanije trgovine.

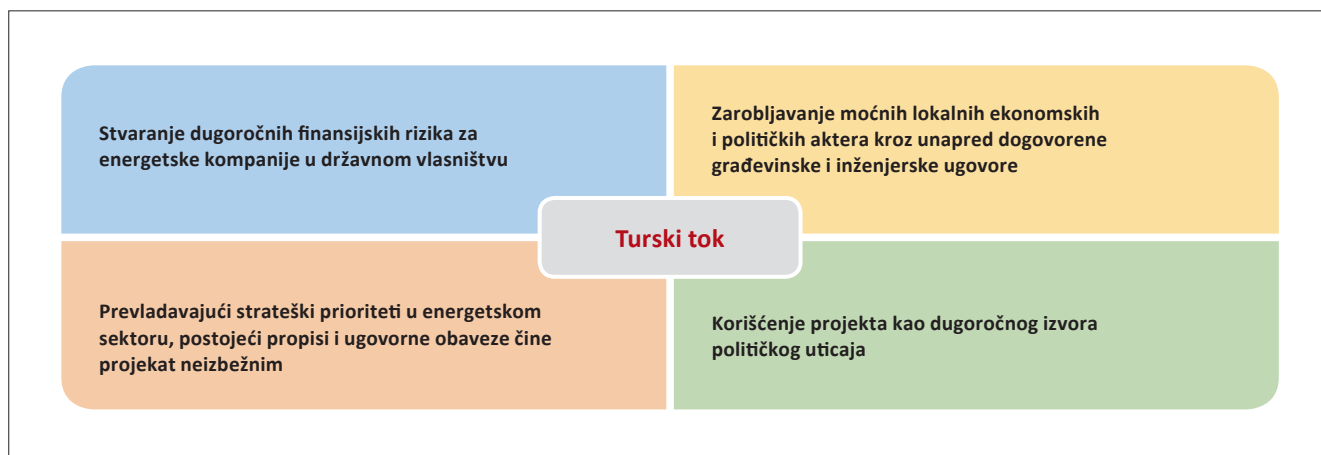
Ipak, kapital u ruskoj kontroli uveliko se ulaže u **ciljane strateške sektore**, uključujući **energiju, infrastrukturu, komunikacije, finansije i maloprodaju**. U tim sektorima, kompanije povezane sa Kremljom preuzele su neke od najvećih preduzeća u regionu, uključujući najveći bugarski telekom, BTC (koji posluje pod robnom markom Vivacom), srpsku naftnu i gasnu kompaniju NIS, i najznačajniji maloprodajni lanac zapadnog Balkana – Agrokor. Ruske naftne i gas-

ne kompanije kontinuirano **sprečavaju diversifikaciju snabdevanja energijom** i liberalizaciju energetske tržišta u regionu. Uspešno su učvrstile kontrolu nad najvećim rafinerijama, mrežama za distribuciju goriva i postrojenjima za prenos i skladištenje gasa širom regiona. Takođe su osigurale velike projekte u regionu, **skupocene i ekonomski upitne**, poput gasovoda „Turski tok“, koji se koristi za napajanje mreža domaćih i ruskih preduzeća sa značajnim uticajem na institucije i donosiocce odluka.

Da bi izvukla korist iz postojećih „pukotina“ u načinu upravljanja državama u regionu, ruska strategija je da **ustpostavi bliske odnose sa moćnim lokalnim posrednicima**, nudeći im poslovne prilike koje bi bile sponzorisanе od strane vlasti, uz ostvarivanje

¹⁰ Izuzetak je Crna Gora, gde su ruske direktne strane investicije doživele vrhunac od 13% ukupnog i blizu trećine BDP-a u državi. Crnogorska privreda je takođe snažno zavisna od izvoza turističkih usluga u Rusiju, koji su u 2013. činili 22% BDP-a, pre nego što je pao na 8% u 2016. Na suprotnoj strani spektra analiziranih zemalja su Albanija i Kosovo, gde je rusko ekonomsko prisustvo marginalno, mada je bilo nekih indirektnih kanala priliva ruskog kapitala preko lokalnih i regionalnih posrednika.

Prikaz 2: Model ruske upotrebe „Turskog toka” kao instrumenta zarobljavanja

Izvor: Center for the Study of Democracy.

natprosečnog prihoda.¹¹ Kroz državni bezbednosni aparat, Kremlj je pod predsednikom Putinom stekao rastući stepen kontrole nad velikim ruskim, javnim i privatnim, preduzećima, pa čak i nad manje važnim poslovnim interesima.¹² Ovo je povećalo rizik da Kremlj nastavi da ostvaruje oportunističke ili strateške poslovne interese u inostranstvu kako bi dostigao svoje spoljnopolitičke ciljeve. Nedostatak kapaciteta i spremnosti regulatora finansijskih tržišta kapitala i službi bezbednosti u Evropi, posebno u Centralnoj i Istočnoj Evropi, da istraže ruski poslovni interes za uplitanje u lokalna tržišta i politiku, povećao je mogućnost da se ti rizici dalje materijalizuju.

Uobičajeni način sprovođenja ruske strategije u regionu jeste korišćenje bivših bezbednosnih službenika koji imaju značajan uticaj na stranke, preduzeća i institucije koje bi delovali kao posrednici koji jačaju interese Moskve gde je to potrebno. U regionu se takođe dešava obrnuto, kada moćne lokalne ekonomske grupe koriste svoje ruske veze da bi osigurale kapital i političku podršku za sticanje imovine i ulaganje u velike projekte. Ponekad su domaći i interesi dobijali eko-

nomsku i političku podršku od strane ruskih kompanija zarad dobijanja privilegija kod svojih nacionalnih vlada, iskorišćavajući nedostatak nadzora i vladavine prava. U zamenu za davanje svog poslovnog imena (brenda) ili kapitala (*fronting*), ruske kompanije su uzimale nominalni udeo u unosnim domaćim poslovima i tako dobile pristup strateškim sredstvima u oblasti telekomunikacija, finansija i najčešće u energetici.¹³

Jačanje ruskog ekonomskog uticaja putem instrumenata oštire moći

Rusija koristi različite mehanizme kako bi pojačala svoj ekonomski uticaj u Jugoistočnoj Evropi,¹⁴ uključujući:

- Korišćenje **strukturnih ekonomskih slabosti** (najdelotvornije u energetskom sektoru) radi postizanja ogromnog političkog uticaja u naizgled nepovezanim oblastima donošenja odluka.

¹¹ Shentov, O., Stefanov, R., and Vladimirov, M. (Eds.). 2018. *The Russian Economic Grip on Central and Eastern Europe*. Routledge.

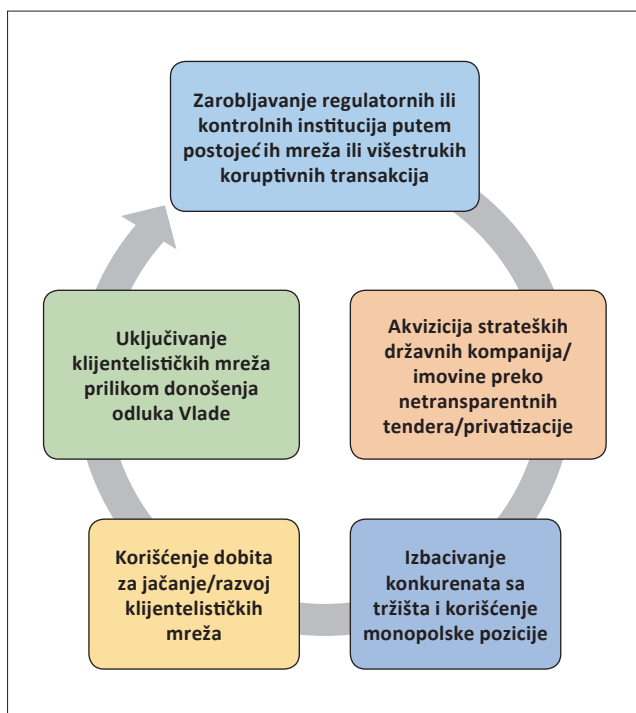
¹² Conley, H. A., Ruy, D., Stefanov, R., and Vladimirov, M. 2019. *The Kremlin Playbook 2: The Enablers*. Rowman & Littlefield.

¹³ Stoyanov, A., Gerganov, A., and Yalamov, T. 2019. *State Capture Assessment Diagnostics*. Sofia: Center for the study of Democracy; Shentov, O., Stefanov, R., and Vladimirov, M. (Eds.). 2018. *The Russian Economic Grip on Central and Eastern Europe*. Routledge.

¹⁴ Vladimirov, M. et al. 2018. *Russian Economic Footprint in the Western Balkans: Corruption and State Capture Risks*. Sofia: Center for the Study of Democracy.

- Razvijanje **mreža zarobljene države**, uključivanjem uticajnih posrednika kroz korupciju ili zastrašivanje i povlačenjem starih veza iz sektora bezbednosti.
- Iskorišćavanje nedostatka nezavisnosti regulatora i rasprostranjene **nedostatke u upravljanju državnim preduzećima** u energetsom sektoru kako bi se omogućile unosne ponude, sprečila konkurencija energetske tržištima i garantovala podrška zemlje za infrastrukturne projekte koje vodi Rusija.
- Pružanje podrške kako **vodećim strankama tako i strankama na margini**, što često predstavlja delotvorni kanal uticaja na ceo politički spektar, što posebno važi za Bugarsku, Srbiju i Crnu Goru.
- Usklađivanje zvaničnih narativa ruske vlade sa kanalima za dezinformaciju i propagandu putem **zarobljavanja medija** i drugih oblika uticaja.

Prikaz 3. Kako Kremlj koristi zarobljavanje države radi postizanja političkog uticaja

Izvor: Center for the Study of Democracy.

Jedan od najefektivnijih mehanizama za jačanje ruskog ekonomskog uticaja zasnovanog na zarobljavanju države bilo je korišćenje **instrumenata oštre**

moći, kao što su zarobljavanje medija, kulturne i crkvene veze i sponzorisanje aktivnosti civilnog društva.¹⁵ Na površini, ovi instrumenti se mogu posmatrati kao deo paketa za vršenje mekog uticaja, budući da predstavljaju specifičnu razmenu ideja o ulozi koju Rusija igra u Evropi. Ali poduprte **ciljanim ekonomskim prisustvom u medijskom sektoru i agresivnim vojnim i geopolitičkim pozicioniranjem**, oni su u praksi uspešno promenili socio-kulturne narative u mnogim zemljama jugoistočne Evrope. Rusija je aktivno nastojala da potkopa društvenu percepciju zapadnih vrednosti, ciljeva nacionalne politike i kulturno-istorijske stvarnosti, otvorenim ispitivanjem činjenica, s jedne strane, i s druge strane, promovišući narativ koji nije zasnovan na dokazima. Ishod ove strategije bio je porast socijalnih tenzija i političke nestabilnosti u jugoistočnoj Evropi, koji je vođen ruskom eksploatacijom postojećih podela u društvu. Najočitije linije sukoba na koje je Kremlj vršio dalji pritisak bili su rast etničkog nacionalizma u Bosni i Hercegovini, anti-NATO protesti u Crnoj Gori i politička previranja u Severnoj Makedoniji nakon izbora 2016. godine. Grupe koje je podržavala Rusija igrale su ključnu ulogu u **podsticanju unutrašnjih sukoba** s ciljem promene nacionalnih odluka od strateške važnosti.

Jedan od ključnih kanala ruske oštre moći u Jugoistočnoj Evropi bila je pravoslavna crkva. Ona igra ulogu ključnog duhovnog posrednika u širenju ruske agende u jugoistočnoj Evropi, organizujući i razne inicijative pod velom religije. Paradoksalno je da su ruska i mnoge pravoslavne crkve u jugoistočnoj Evropi bile bastioni bivših službi bezbednosti, time dodatno jačajući uticaj Kremlja. Drugi kanal oštre moći je zasićenost regionalnog medijskog prostora ruskom propagandom i dezinformacijskim narativima. Rusija je iskoristila finansijske probleme povezane s pružanjem sadržaja i nizak nivo slobode medija u Jugoistočnoj Evropi da bi progurala besplatni sadržaj po volji Kremlja, ojačala ekonomsku zavisnost medija putem direktnog vlasništva na kapitalom ili tokovima oglašavanja i podstakla (ne)formalne političke veze medijskih kuća sa proruskim grupama i interesima. Nedostatak transparen-

¹⁵ Cardenal, J. P. et al. 2017. *Sharp Power. Rising Authoritarian Influence*. National Endowment for Democracy, International Forum for Democratic Studies.

tnosti vlasništva nad medijima, u kombinaciji sa sukobima interesa i slabim etičkim odredbama, dodano pojačava zavisnost od velikih komercijalnih oglašivača na malim tržištima reklama, kao i oligarhizacijom medijskog tržišta u Jugoistočnoj Evropi.¹⁶ Rusija je takođe osigurala politički uticaj ne samo direktnim podržavanjem vodećih stranaka i stranaka na margini uticaja, već i podsticanjem narodnog nezadovoljstva i isticanjem svih ranjivosti liberalno-demokratskih sistema upravljanja putem sledeće **grupe elemenata**:

- **Organizacije civilnog društva i kvazipolitičke stranke** koje su direktno zvanično ili skriveno finansirane od strane ruskih fondacija ili lokalnih finansijera bliskih Rusiji, uključujući i banke.
- **Protestne grupe i grupe za pritisak** mobilisane na ad-hoc osnovi kako bi širile konfuziju i izrazile protivljenje pojedinim odlukama Vlade. Ove grupe su često bile povezane sa fudbalskim klubovima, klubovima borbenih sportova, itd., koji su dobijali podršku ruskih preduzeća.
- **Internet trolovi, blogeri, domaćini „tok-šoua“** i kreatori opskurnih vesti sa ciljem da pojačaju određene dezinformacijske narative.

Preporuke

Na osnovu otkrivenog obima i obrasca ruskog uticaja u Jugoistočnoj Evropi, sledeća lista javnih politika¹⁷ (nije iscrpna) može se razmotriti za smanjenje ruskog negativnog uticaja:

- **Nacionalne vlade** u Jugoistočnoj Evropi trebalo bi da implementiraju **robustne strategije za suzbijanje zarobljavanja države**, uključujući implementaciju godišnje analize (*State Capture Assessment Diagnostics – SCAD*) koje bi mogle da izmere nivo zarobljenosti (rizika) strateških ekonomskih sektora i identifikovati ključne nedostatke u upravljanju koji omogućavaju prekomernu koncentraciju na tržištu u korist privatnih interesa.

- Zemlje Jugoistočne Evrope treba da se usredsrede na **diversifikaciju priliva stranog kapitala** kako bi se omogućilo smanjenje nivoa zavisnosti od kapitala autoritarnih zemalja koje ciljaju na strukturno važne sektore putem netransparentnih sredstava. Centralne banke i regulatori finansijskih tržišta bi trebalo da adekvatno procene izloženost stranim direktnim investicijama, što bi trebalo da da realniju sliku potencijalnog uticaja priliva kapitala iz Rusije.
- Vlade Jugoistočne Evrope treba da **obnove i ojačaju svoje kapacitete** da bi se efektivno suprotstavile instrumentima ruskog uticaja u kritičnim sektorima ekonomije, a posebno u energetici. Ovi naponi treba da budu deo njihovih strategija nacionalne bezbednosti i uključeni u godišnje izveštavanje/procene nivoa ruske pretnje, uključujući njeno ekonomsko i energetske prisustvo.
- Vlade Jugoistočne Evrope treba da **prioritizuju poboljšanje energetske bezbednosti svojih zemalja** putem sledećih mera:
 - potpuna liberalizacija tržišta prirodnog gasa u skladu sa zakonima EU o energetici i konkurenciji;
 - završetak regionalne integracije tržišta kroz izgradnju cevovodnih konektora, skladišta gasa i podzemnih skladišta, kao i diversifikacija izvora i tokova gasa;
 - ponovnim pregovaranjem o dugoročnim ugovorima o prirodnom gasu sa Gaspromom u cilju ukidanja klauzula odredišta i klauzula za preuzimanje ili plaćanje (*destination and take-or-pay clauses*), kao i da uklone indeksaciju nafte iz cene metodologija.
- Učešće u **velikim političkim energetske projekta vođenim od strane Rusije**, poput „Turskog toka“ i „Belene“ nuklearne elektrane, treba preispitati u svetlu uticaja koje ovi projekti imaju na smanjenje energetske bezbednosti i na jačanje mreža za zarobljavanje države koje Rusija podržava.
- Nacionalni poreski i antimonopolski organi treba da pojačaju svoje napore kako bi sprečili ruske

¹⁶ Filipova, R. et. al. 2018. *Russian Influence in the Media Sectors of the Black Sea Countries: Tools, Narratives and Policy Options for Building Resilience*. Sofia: Center for the Study of Democracy.

¹⁷ One se nadovezuju na preporuke koje su prosleđene Bugarskoj za vreme predsedavanja Savetu EU u maju 2018. godine. Za više detalja pogledajte: Center for the Study of Democracy. 2018. *Policy Brief 77: Making Democracy Deliver in the Western Balkans: Strengthening Governance and Anticorruption*.

kompanije da **izbegavaju porez i zloupotrebljavaju monopolističku moć**:

- Implementacija *OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations* tokom poreskih pregovora između vlade i kompanija, kako bi se ograničio iznos dobiti preusmeren na ošor-registrovane filijale;
- razbijanje postojeće oligopolističke strukture tržišta distribucije goriva u regionu koje omogućavaju ruskim naftnim magnatima da izvuku monopolističke najamnine koje bi mogle biti preusmerene na finansiranje neenergetskih aktivnosti, indirektno uključujući i političke partije, medijsku propagandu, kulturne aktivnosti i obrazovne programe.
- antimonopolski organi, poreske inspekcije, regulatori finansijskog tržišta i nacionalne bezbednosne agencije trebalo bi da rade na **jasnom utvrđivanju krajnjeg vlasnika** i njegovih veza sa drugim akterima na tržištu, kako bi se izbegla dalja koncentracija prljavog novca na tržištu i sprečilo pranje novca i sticanje strateških resursa od strane kompanija koje su povezane sa autoritarnim državama.
- Postoji potreba da se **ojača način upravljanja privatizacionim i postprivatizacionim procedurama**, kako bi se obeshrabrili ruski pokušaji preuzimanja velikih strateških kompanija ispod tržišne vrednosti.
- Finansiranje političkih stranaka treba da bude strože regulisano i relevantna obaveštajna tela bi trebalo da pojačaju svoje **nadgledanje stranih subverzivnih aktivnosti**.
- **Nezavisnost nacionalnih medijskih regulatornih tela** treba da se ojača, tako da oni mogu rasvetliti medijsko vlasništvo kako bi se izbegla prekomerna koncentracija na tržištu i kako bi se otkrili skriveni onlajn mediji koji služe za širenje dezinformacija i propagande.
- **Evropska unija treba da pojača svoj ekonomski i politički angažman na Balkanu** kroz proces proširenja za zemlje koje nisu članice EU i kroz kohezivnu politiku u članicama EU. Trebalo bi naročito da ima aktivniji politički angažman u oblastima vladavine prava i antikorupcije. Lokalni politički lideri takođe bi trebalo odlučnije da naglase da dugoročni izgledi za članstvo u EU zahtevaju dalje reforme i odbijanje saradnje sa igračima koji nisu članovi EU na netransparentnim poslovima koji bi se odvijali izvan okvira pravila konkurencije i vladavine prava.
- EU, a posebno Francuska i Nemačka, treba da se dogovore o **osnaživanju politike proširenja** koja bi predstavljala ravnotežu između političkih i tehničkih elemenata procesa. EU bi trebalo da reafirmiše podršku zemljama Zapadnog Balkana, ističući njihovu evropsku budućnost, ali isto tako treba jasno iskazati da je proces proširenja pre svega politički proces usmeren na jačanje demokratije i tržišne ekonomije u regionu. EU bi trebalo da ponovo naglasi važnost postizanja određenog praga ekonomskog razvoja kako bi se došlo do ostvarivanja članstva u Uniji.
- EU bi takođe trebalo da pruži primer **uvođenjem čvrstog mehanizma vladavine prava za države članice**, koji bi se zasnivao na kontinuiranim strukturnim i antikorupcijskim reformama, a što bi bilo povezano sa kohezivnom podrškom.
- EU bi trebalo da **uključi Zapadni Balkan u planiranje Višegodišnjeg finansijskog okvira**, pružajući na taj način jaču osnovu za integraciju regiona i podstičući privatne investicije EU. Uz to, EU bi posebno trebalo da teži ka ostvarivanju **direktnog kontakta sa civilnim društvom** u Jugoistočnoj Evropi, tako što će ih uključiti u briselske programe o vladavini prava, pravdi i sl.
- EU bi trebalo da u većoj meri da pokrene **razvoj regionalne energetske saradnje** i integracije regiona u EU, uključujući i strateške energetske projekte i uvođenje i verifikaciju energetskih pravila i propisa EU.
- EU bi trebalo da **poboljša saradnju s nacionalnim institucijama za borbu protiv pranja novca** kako bi razotkrili nezakonite finansijske tokove. Evropska komisija i Evropska centralna banka trebalo bi da pojačaju napore ka sprovođenju zakona o suzbijanju pranja novca i zatvaraju „rupa” u regulatornom okviru kada je u pitanju korporativno vlasništvo i strane direktne investicije. Postoji potreba da se uspešno primenjuje odluka EU o formiranju evidencije stvarnih vlasnika privrednih subjekata (*Beneficial Ownership Registry*) i stavljanju na raspolaganje široj javnosti.

- **SAD** bi trebalo da agresivnije koriste Zakon o inostranoj koruptivnoj praksi (*Foreign Corrupt Practices Act*) i da proširi područje primene zakon Magnitski (*Global Magnitsky Act*) kako bi se istražile koruptivne prakse visokog nivoa u Evropi koje omogućavaju ostvarivanje ruskih strateških interesa.

Publikacije od strane Center for the Study of Democracy

State Capture Assessment Diagnostics, Sofia, 2019.

ISBN: 978-954-477-364-9

The Kremlin Playbook 2: The Enablers, Rowman & Littlefield, 2019.

ISBN: 978-1-4422-8111-0 (pb)

ISBN: 978-1-4422-8112-7 (eBook)

The Russian Economic Grip on Central and Eastern Europe, Routledge, 2019.

ISBN: 978-0-8153-6342-2 (hbk)

ISBN: 978-1-351-10939-0 (eBook)

Russian Influence in the Media Sectors of the Black Sea Countries: Tools, Narratives and Policy Options for Building Resilience, Sofia, 2018.

ISBN: 978-954-477-339-7

Policy Brief No. 77: Making Democracy Deliver in the Western Balkans: Strengthening Governance and Anticorruption, Sofia, 2018.

Russian Economic Footprint in the Western Balkans. Corruption and State Capture Risks, Sofia, 2018.

ISBN: 978-954-477-327-4

The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe,

Rowman & Littlefield, 2016.

ISBN: 978-1-4422-7958-2 (pb)

ISBN: 978-1-4422-7959-9 (eBook)

Hidden Economy and Good Governance in Southeast Europe Regional Assessment Report, Sofia, 2016.

ISBN: 978-954-477-280-2

Shadow Power: Assessment of Corruption and Hidden Economy in Southeast Europe, Sofia, 2016.

ISBN: 978-954-477-282-6

State Capture Unplugged: Countering Administrative and Political Corruption in Bulgaria, Sofia, 2016.

ISBN: 978-954-477-279-6

Monitoring Anti-Corruption in Europe: Bridging Policy Evaluation and Corruption Measurement, Sofia, 2015.

ISBN: 978-954-477-241-3

Financing of Organised Crime, Sofia, 2015.

ISBN: 978-954-477-234-5

